

PROFILUL DEMOGRAFIC AL ROMÂNIEI

MARIA SIMION

INTRODUCERE

Populația, împreună cu caracteristicile fizicoeconomice, trasează principalele coordonate ale unei țări. Uneori, nu nivelul dezvoltării este important, ci mai importante sunt posibilitățile de dezvoltare și de adaptare la context. Între acestea, caracteristicile populației sunt primordiale.

Numărul, ritmul de creștere, evoluția componentelor sporului natural și a emigrației externe, structura demografică, durata medie a vieții, nivelul de instruire, dau profilul demografic al unei populații. Între acestea, evoluția componentelor sporului natural este determinantă pentru numărul și structura pe vârste a populației, precum și a duratei medii a vieții (dependentă de mortalitatea specifică, pe vârste și sexe).

Evoluția variabilelor demografice în România nu face excepție de la tendința generală în populațiile europene. Aici, pe de o parte, natalitatea, mortalitatea, nupțialitatea au valori din ce în ce mai mici. Pe de altă parte, vârsta medie la căsătorie, la prima căsătorie, la nașterea primului copil, frecvența disoluției familiilor, a uniunilor consensuale sunt în creștere. Ceea ce diferențiază, însă, populațiile europene sunt ritmul în care au loc aceste evoluții și profunzimea schimbărilor. Ca urmare, ele se diferențiază și prin rapiditatea și amploarea cu care sunt confruntate cu problemele sociale cauzate de aceste evoluții. În influențarea lor, determinismul socioeconomic este foarte important.

La începutul anilor '60, exista o cvasiuniformitate în nivelul variabilelor demografice pe continentul european (Council of Europe, 2001). Dar foarte curând, societățile vest-europene au evoluat către alt model demografic, în care nașterile sunt mai rare și la vârste mai înaintate, uniunile consensuale mai frecvente la vârste tinere și mai puțin frecvente la vârste mature, celibatul definitiv și divorțurile mai frecvente, durata medie a vieții mai mare.

Deși aflată într-un context politic diferit și într-o anume izolare de țările vest-europene, evoluția populației și a fenomenelor demografice din România a urmat constant tendința celor din țările vestice ale continentului.

În 1960, România s-a aflat în grupa țărilor cu cele mai înalte niveluri ale natalității, a frecvenței căsătoriilor și cu cele mai mici valori ale ratei divorțurilor, a nașterilor extraconjugale, a vârstei medii la căsătorie și la prima căsătorie, a nașterii primului copil. Evoluția nivelului acestor indicatori a fost constant către o „alinieare la tabloul vest-european”, rămânând totdeauna în grupa țărilor codage, chiar și în anul 2000.

Dar anul 1990 a însemnat și din punct de vedere demografic o discontinuitate, pentru că evoluția ulterioară a situației demografice a fost mai rapidă și, ca amploare, neașteptată. La unele variabile, tendința a avut un ritm chiar de două ori mai mare decât cel înregistrat în trei decenii anterioare de evoluție.

Desigur noul context socioeconomic, total schimbat și brusc deteriorat nu a fost neutru. Nici acumulările negative anterioare în frustrări de tot felul, privind alimentația și condițiile de locuit și de viață în general, nu au putut să nu aibă urmări în noul context deteriorat. Mărimea acestor influențe, intensitatea acțiunii lor individuale sunt greu de măsurat cu mijloacele actuale. Totuși, influența lor asupra ritmului și mărimii schimbărilor nu poate fi negată. Țările foste socialiste, care au trecut mai repede și mai hotărât peste șocul schimbării, nu au înregistrat crize demografice de amploarea și durata celei din România. Natalitatea este mică în multe țări europene și a scăzut și în toate țările în tranziție. Mortalitatea însă nu a cunoscut recrudescența înregistrată în țări în care tranziția a fost grea și lentă, ca în România. Pierderea de vieți omenești, capital uman pentru care societatea a investit și a cărui înlocuire la același nivel este irecuperabilă, este cel mai negativ aspect dintre toate evoluțiile demografice de după 1989. Iar aceste pierderi au fost și încă mai sunt considerabile. Acțiunea politică trebuie să țintească acest aspect cu cea mai mare urgență pentru a stopa continuarea evoluțiilor negative și a efectelor conexe.

Situația demografică a României, caracterizată de specialiști drept „complexă și îngrijorătoare” (Ghețău, 2001) este considerată mai mult decât atât, după apariția primului set de rezultate ale Recensământului populației și locuințelor, din 18 martie 2002.

Redresarea natalității este o problemă complexă, căreia nici o politică demografică nu i-a răspuns adecvat. Politica imigrației selective a fost principalul sprijin în echilibrarea structurii demografice și a deficitului de forță de muncă. Situația economică, și nu numai, nu îi permite României să ia în sprijin un asemenea pilon. De aceea, cunoscând evoluțiile fenomenelor demografice, însă-nătoșirea demograficului, în sensul valorizării individului și a protecției vieții sale este prima urgență. Pe măsura obținerii acestuia și a finei cunoașterii a evoluției demografice și sociale, se pot stabili noi obiective.

NUMĂRUL POPULAȚIEI

Conform datelor Consiliului Europei, pentru 01 ianuarie 2001, România era a 10-a țară-membră, după mărimea populației (Council of Europe, 2001). Numărul populației înregistrat la ultimul recensământ (18 martie, 2002) de 21 681 mii persoane nu o descalifică, deși este mai mic cu aproape 750 mii persoane (INS, 2003c). Dar după numărul de locuitori pe kmp, România ocupă abia locul 20.

Din 1990, numărul populației României este în scădere (tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Evoluția populației României, 1990–2003

mii pers.

Perioada	Creștere totală	Creștere medie anuală	din care:	
			creștere naturală	migrație externă netă
1 ian.1990–1 ian.2001	-418	-38	-161	-257
1 ian. 2001–1 ian. 2003	-657	-328,5	-98	-559
1 ian 1990–1 ian 2003	-1075	-82,7	-259	-816

Sursa: Institutul Național de Statistică, 2001a, 2001b.

Scăderea s-a înregistrat, mai întâi, ca urmare a soldului negativ al migrației externe din anii 1990–1991. Accesul brusc la libera circulație a persoanelor a permis emigrației latente să se manifeste. Ca urmare, soldul migrației externe a crescut imediat în 1990 și, pe fondul unui spor natural ușor pozitiv, populația României a scăzut, pentru prima dată, pe timp de pace. Începând cu 1992, scăderea a continuat ca urmare a efectului combinat al migrației externe și a creșterii naturale negative. Evoluțiile natalității și ale mortalității, în sensul scăderii intrărilor și creșterii ieșirilor prin decese au condus, firesc, la scăderea populației.

Evoluția către niveluri mai joase ale natalității și recrudescența mortalității, începând cu 1991, a determinat, din 1992, scăderea populației și, ca urmare, a mișcării naturale al cărei sold, din 1994, l-a depășit în mărime absolută pe cel al migrației externe. Dimensiunea celei din urmă însă a fost mai tot timpul parțial necunoscută, așa cum o dovedesc datele recensământului din 2002. Înaintea acestuia, migrația externă cumulată (ianuarie 1990–ianuarie 2002) era de 815 mii persoane. Dintre acestea au fost înregistrate, până în ianuarie 2001, numai 257 mii persoane. Peste 0,5 mil. persoane reprezintă emigrația neînregistrată, fără să știm din care an.

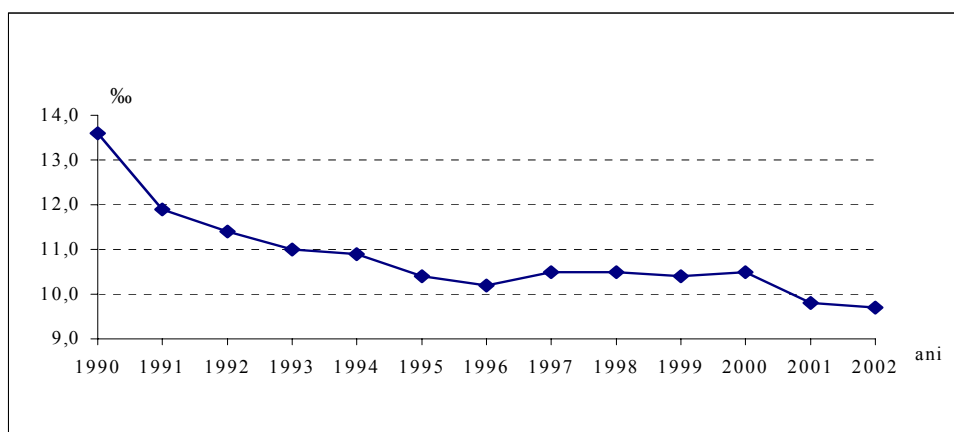
Dimensiunea migrației externe în cei zece ani de perioadă intercenzitară este, poate, cea mai expresivă evaluare a grijii vieții cotidiene care a stresat individul: a lipsei locurilor de muncă, a violenței și lipsurilor de tot felul ce au însoțit viața oamenilor în acești ani de criză. Costul social al tranziției a însemnat o pierdere de 1 075 mii prezențe omenești pe teritoriul țării, majoritatea la vârstele active cele mai productive: mortalitatea masculină a fost mai intensă la aceste vârste, iar migrația este selectivă pe vârste și reușita ei este selectivă pe productivitate. Amploarea migrației externe, necunoscută din datele oficiale, a ieșit la lumină cu ocazia recensământului din 2002. Este vorba, de fapt, de emigrare și de o subînregistrare la recensământ a celor plecați în străinătate și pe care rudele nu i-au declarat sau chiar nu a avut cine să-i declare. Plecați definitiv sau numai pentru a munci în străinătate, fenomenul a cunoscut o amploare deosebită în ultimii ani și, prin caracteristica de selectivitate pe vârste și sexe, va avea influențe asupra demograficului pe termen mediu și lung, dar chiar și pe termen scurt, prin implicațiile sale asupra coeziunii familiei.

NATALITATEA

În anii tranziției la economia de piață, România a înregistrat, pentru prima dată (alte țări vecine au înregistrat încă din anii '80), un număr mai mare de decese decât de născuți vii. Scăderea natalității era previzibilă, dacă avem în vedere evoluția ei anterioară. Ea se afla într-un proces de scădere lentă, încă din anii '30, iar valoarea de 14,3 născuți vii la 1 000 locuitori, înregistrată în 1966, a fost înregistrată și în 1983, după 15 ani de la intrarea în vigoare a normelor juridice pronataliste, care au avut ca efect un neobișnuit spor de natalitate în 1967 și 1968. Nivelul din 1966 a fost înregistrat după o perioadă de scădere continuă a ratei natalității egală cu cea după care s-a înregistrat același nivel (1967–1983), dimensiunea reducerii fiind aceeași. Deci, factorii coercitivi pronataliști au avut efect numai pe termen scurt. Pe termen lung, au acționat factorii generali de influență ai nivelului natalității și nici un mijloc de atingere a numărului dorit de copii nu a fost ocolit. Modelul reproductiv, în formare în țările vest-europene din anii '60, l-a influențat și pe cel din România. Acesta înseamnă opțiunea pentru un număr mic de copii, aduși pe lume la o vârstă mai ridicată și, în proporție din ce în ce mai mare, de mame necăsătorite, dar aflate în majoritate în uniune consensuală. Acest model era din ce în ce mai răspândit, încă înainte de 1989, așa cum evidențiază evoluția natalității, deși adoptarea lui era supusă constrângerilor de tot felul. Este, totuși, de acceptat că brusca anulare a constrângerilor, la începutul anilor '90, a favorizat accelerarea procesului (figura nr. 1).

Figura nr. 1

Evoluția natalității, 1990–2001

Dinamica natalității, din anii '90 și după, ne permite observarea non-neutralității contextului socioeconomic. Nivelul indicatorului a scăzut cu un număr dublu de puncte procentuale (p. p.) față de Elveția, de ex., în aceeași perioadă. De altfel, în 2000, nivelul natalității din România (10,4‰) plasează țara noastră în grupa țărilor europene cu nivel peste pragul de 10‰ (valoarea maximă de 15,3‰

era în Islanda), grupă din care fac parte numai trei din țările foste socialiste: Croația, Slovacia și România, toate foarte aproape de prag. Toate celelalte țări europene foste socialiste sunt în grupa țărilor cu natalitate sub acest prag, grupă în care sunt majoritare.

Rata totală de fertilitate asigură, pe continentul european, numai în Islanda (cu 2,08 născuți vii la o femeie în vârstă fertilă) înlocuirea generațiilor. Cea mai îndepărtată țară de pe continent de acest obiectiv este Federația Rusă (1,21). Nici România nu stă mult mai bine cu al său 1,3 născuți vii la o femeie în vârstă fertilă.

Rata generală a natalității ascunde schimbări calitative importante, cu implicații deosebite, pe termen lung. Pe fondul evoluțiilor socioeconomice, cuplurile au adoptat un comportament reproductiv adaptat situației. Ele amână, în general, venirea pe lume a copiilor de rang superior și, mai puțin, a primului copil. Aproape jumătate din nou-născuți sunt aduși pe lume în primii doi ani de căsătorie. După această perioadă, frecvența apariției copiilor scade semnificativ. Ușorul reviriment din anii 1997 și 1998 a fost urmare a recuperării unor nașteri amânate de rangul doi și trei.

Scăderea natalității, față de 1989, a avut loc pe seama reducerii numărului de născuți vii de toate rangurile și, în special, de rang superior (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Dinamica născuților vii până la rangul VI, 1990–2002

1989=100

Anul	Născuții vii – total –	Rangul născutului viu					
		I	II	III	IV	V	VI
1990	85,2	94,4	85,9	72,4	71,9	64,4	80,7
1991	74,5	98,4	70,7	47,5	43,7	35,7	63,1
1992	70,5	96,8	64,4	42,1	39,8	31,4	56,6
1993	67,6	96,5	61,0	37,6	35,2	26,9	46,6
1994	66,8	92,8	63,1	37,7	35,7	26,2	44,6
1995	64,0	88,8	61,7	35,4	33,1	25,1	42,1
1996	62,6	86,4	61,4	35,0	31,8	23,8	38,8
1997	64,1	87,9	63,7	36,8	32,9	24,0	37,0
1998	64,2	86,8	65,2	38,5	33,4	23,0	35,9
1999	63,5	84,6	65,0	39,4	33,7	23,5	35,8
2000	63,5	83,4	64,8	41,0	36,1	24,9	37,3
2001	59,6	77,7	61,4	39,1	33,6	24,2	34,7
2002	57,0	73,5	59,6	37,7	32,9	22,5	31,4
scădere 1990–2002	43,0	26,5	40,4	62,3	67,1	77,5	68,6

Sursa: Institutul Național de Statistică, 2001a, 2002b, 2003b.

Cu toate că în anii 1994 și 1997–2000 au mai fost recuperate nașteri de copii de rang superior, amânate (chiar până la rangul V, în 1997), numărul născuților vii de toate rangurile a fost, în tot intervalul, mult mai mic decât în anul de referință. Și chiar dacă vorbim de un comportament de adaptare la contextul socioeconomic și

de recuperare a nașterilor amânate în anii următori, totuși, reducerea născuților vii de rangul I este neîntreruptă pe tot intervalul și numărul lor a fost cu peste o cincime mai mic în 2002, față de 1989. Aceasta dovedește că, din ce în ce mai mult, cuplurile nu mai doresc copii. De altfel, la ultimul recensământ, proporția femeilor de vârstă fertilă care nu au născut niciodată a fost în creștere. Există, deci, alături de un fenomen de amânare și unul de renunțare, din ce în ce mai răspândit. Se mai constată și o creștere a proporției născuților vii de către mame cu vârsta sub 15 ani și între 30–34 ani (în creștere din 1996) și 35–39 ani (în creștere din 1998).

Modelul reproductiv târziu pare să se fi instalat deja în România. Momentul de cotitură a venit, brusc și hotărâtor, în 1990–1991. Scăderea cea mai mare se înregistrează la vârsta de 20–24 de ani și ea continuă (tabelul nr. 3). Fertilitatea la această grupă de vârstă, cu o scădere de 14,1 p. p. în primul an, a coborât cu peste 50 p. p. în toată perioada 1990–2002, cu un ritm de cel puțin 3 p. p. pe an.

Tabelul nr. 3

Dinamica născuților vii, după grupa de vârstă a mamei, 1990–2002

1989=100

Anul	Grupa de vârstă a mamei – ani –							
	sub 15	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49
1990	96,2	85,5	92,5	79,9	75,3	76,6	83,3	85,4
1991	104,5	82,9	88,4	61,9	53,3	55,7	63,9	74,4
1992	97,7	80,6	85,1	58,3	44,8	51,1	60,2	57,1
1993	92,7	82,0	75,6	68,1	38,5	45,4	54,0	61,4
1994	87,7	79,0	70,2	77,0	37,2	44,6	55,2	59,8
1995	81,6	72,9	64,6	80,6	36,6	41,3	54,1	63,8
1996	71,6	68,4	61,2	84,4	36,0	39,5	50,9	61,8
1997	80,6	67,5	62,0	87,5	40,6	38,2	51,8	64,6
1998	76,8	63,6	61,2	84,8	52,9	37,7	49,9	61,0
1999	81,3	60,3	59,3	82,4	60,3	38,0	50,1	60,2
2000	87,7	57,4	56,8	83,7	67,6	39,8	51,7	51,6
2001	104,0	51,5	51,0	80,2	69,6	39,0	49,0	54,7
2002	88,1	47,4	46,0	78,8	71,2	42,2	45,0	63,4
scădere 1990–2002	11,9	52,6	54,0	21,2	28,8	57,8	55,0	36,6

Sursa: Institutul Național de Statistică, 2001a, 2002b, 2003b.

Aceeași evoluție hotărâtor descendentă se înregistrează și la grupa de vârstă 15–19 ani, deși ponderea copiilor aduși pe lume de femei din această grupă de vârstă este în ușoară creștere. Nivelul fertilității la grupa de vârstă 25–29 de ani atins în 1991, după o scădere de 20 p. p., a avut o relativă stabilitate în anii ce au urmat. O situație asemănătoare este și la grupele de vârstă 30–34 și 35–39 de ani. În acest proces de reașezare a valorilor sociale, nou-născuții au, din ce în ce mai mult, mame în vârstă de 25–34 de ani și mai puține mame din celelalte categorii de vârstă.

MORTALITATEA

Indicatorii demografici evidențiază un proces de accelerare a schimbării modelului demografic, într-un context de criză economică și socială, ce a mărit considerabil stresul vieții cotidiene. Evoluția mortalității (tabelul 4) este consecința contextului de criză traversat în anii din urmă, dar și a regimului alimentar și a condițiilor generale de viață dinainte de 1989, ale căror consecințe asupra vigoriei individului ar fi putut să apară în contextul socioeconomic deteriorat.

Tabelul nr. 4

Mortalitatea, 1990–2001

– ‰ –

Anul	Mortalitatea			
	generală	masculină	feminină	infantilă
1989	10,7	11,4	10,0	26,9
1990	10,6	11,5	9,8	26,9
1991	10,9	11,8	10,0	22,7
1992	11,6	12,5	10,1	23,3
1993	11,6	12,8	10,4	23,3
1994	11,7	13,0	10,4	23,9
1995	12,0	13,4	10,7	21,2
1996	12,7	14,0	11,4	22,3
1997	12,4	13,8	11,0	22,0
1998	12,0	13,2	10,8	20,5
1999	11,8	12,9	10,8	18,6
2000	11,4	12,4	10,4	18,6
2001	11,6	12,7	10,5	18,4
2002	12,4	13,6	11,2	17,3

Sursa: Institutul Național de Statistică, 2001a, 2002a, 2003a.

Mortalitatea este indicele care măsoară intensitatea pierderii de vieți omenești. Valoarea ei a crescut, în anii de după 1989, în general, la anumite vârste, și la bărbați, în special. Ultimul an, chiar pe fondul unui ușor reviriment economic, s-a dovedit a fi înregistrat o nouă recrudescență a mortalității; mai mare la bărbați decât la femei. Dezvoltare economică și socială înseamnă creșterea nivelului produsului intern brut pe locuitor, dar și a calității serviciilor, din care cele de sănătate au impact imediat. Dificultățile pe care le-au întâmpinat persoanele cu deficiențe de sănătate, multe dintre ele vârstnice, în accesul la asistență și în procurarea medicamentelor a determinat creșterea mortalității acestei categorii de persoane, în ultimul an, cu 7,3 p. p. la bărbați și 4,6 p. p. la femei. Sistemul sanitar pare să fi avut o influență însemnată în această nouă recrudescență a mortalității, pentru că ea s-a instalat în jurul vârstei de 40 de ani, și la următoarele grupe de vârstă, la ambele sexe; adică acolo unde începe să se instaleze, în general, starea acută și cronică a bolilor umane.

Cel mai negativ aspect al mortalității este mortalitatea infantilă ale cărei valori, deși mult diminuate față de 1989, plasează România printre țările lumii a treia și la mare distanță de țările europene, unele chiar în tranziție. În Europa, nivelul indicatorului este, în general, în jurul valorii de 5 la 1 000 de născuți vii și numai în 6 țări depășește valoarea de 10‰. În România și Republica Moldova valorile sunt peste 15‰, cele mai mari din Europa.

Accesibilitatea avortului și a contracepției a diminuat riscul copilului nedorit și cu risc de mortalitate ridicat. Între copiii aduși pe lume sunt, din ce în ce mai puțin, copii subponderali și/sau cu deficiențe congenitale și de aici o mortalitate infantilă în scădere. Însă mai rămâne mult loc de acțiune.

Comparația între mortalitatea a două populații este influențată de structura pe vârste a acestora. Durata medie a vieții elimină acest dezavantaj. În Europa sunt 11 țări, toate în tranziție, unde durata medie a vieții la bărbați este sub 70 ani. (Între acestea se află și România). Chiar și numai între aceste țări în tranziție există mari diferențe între durata medie a vieții la bărbați și la femei. În Croația, Cehia și Slovenia, unde tranziția a fost coerentă și mai rapidă, diferența între speranța de viață a celor două sexe sunt mai mici și speranța de viață a bărbaților a depășit 70 de ani. În 15 țări europene, speranța de viață a femeilor a depășit 80 de ani; cea mai mare valoare, în anul 2000, era în Spania, 82,7 ani.

Durata medie a vieții în România a scăzut ușor până în 1997 și întreaga scădere s-a înregistrat la bărbați (tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Speranța de viață la naștere, 1988–2002

– ani –

Perioada	Masculin	Feminin
1988–1990	66,56	72,65
1989–1991	66,59	73,05
1990–1992	66,56	73,17
1991–1993	66,06	73,17
1992–1994	65,88	73,32
1993–1995	65,70	73,36
1994–1996	65,30	73,09
1995–1997	65,19	73,00
1996–1998	65,46	73,32
1997–1999	66,05	73,67
1998–2000	67,03	74,20
1999–2001	67,69	74,84
2000–2002	67,61	74,90

Sursa: Institutul Național de Statistică, 2001a, 2002a, 2003a.

Din 1997, durata medie a vieții a crescut cu 2,5 ani la bărbați și cu 1,8 ani la femei. Această evoluție se datorează scăderii mortalității la vârste tinere, adică acolo unde dependența duratei medii a vieții este mai mare. Mortalitatea a crescut

însă la vârste mature active: între 34 și 60 ani, la bărbați și 45–54 de ani, la femei. Scăderea mortalității la grupa de vârstă 75 de ani și peste, atât la bărbați cât și la femei, va mări proporția marilor bătrâni în totalul populației.

STRUCTURA DEMOGRAFICĂ

Migrația externă și scăderea natalității au schimbat, în ritm rapid, structura pe vârste a populației. După datele ultimului recensământ, în România este o „situație demografică dezechilibrată”, caracterizată de indicele de îmbătrânire de 1 098 persoane vârstnice la 1 000 de tineri, față de 722, în 1992.

Ca urmare a scăderii natalității și a creșterii speranței de viață, procesul de îmbătrânire demografică s-a accentuat. Ponderea tinerilor a fost devansată de ponderea vârstnicilor (tabelul nr. 6), iar populația adultă a scăzut ca număr, dar a crescut ca pondere.

Tabelul nr. 6

Structura populației pe grupe mari de vârste, recensămintele din 1992 și 2002

– % –

Recensământul	0–14 ani	15–59 ani	60 ani și peste
1992	22,7	60,9	16,4
2002	17,6	63,0	19,4

Sursa: Institutul Național de Statistică, 1994, 2003c.

Vârsta medie a întregii populații a crescut cu peste doi ani și jumătate de la recensământul din 1992.

Valoarea raportului de dependență economică a scăzut (tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Rapoarte de dependență, recensămintele din 1992 și 2002

pers.

	1992	2002
Raportul de dependență economică [(pop.0–14 ani + 60 ani și peste)/pop.15–59 ani x 1000]	642	586
Raportul de dependență al vârstnicilor [(pop.60 ani și peste/pop. 15–59 ani) x 1000]	269	307
Raportul de înlocuire al adulților [(pop. 0–14 ani/ pop.15–59 ani) x 1000]	373	279

Sursa: Institutul Național de Statistică, 1994, 2003c.

Aspectul cel mai preocupant al acestei scăderi este că ascunde o creștere semnificativă a persoanelor vârstnice, a căror povară pentru populația activă este

mai mare decât cea a populației tinere. Caracterul preocupant al acestui aspect vine și din faptul, că raportul de înlocuire a persoanelor adulte de către cele tinere a scăzut cu aproape 100 tineri la 1 000 adulți.

STRUCTURA POPULAȚIEI, DUPĂ NIVELUL DE INSTRUIRE

La o scurtă privire a tabelului 8 de mai jos, am spune imediat că rezultatele ultimului recensământ evidențiază o creștere a nivelului de instruire a populației în vârstă de 15 ani și peste. Astfel, a crescut ponderea populației adulte cu nivel de instruire superior, postliceal și de maiștri și secundar și a scăzut ponderea celor cu studii primare sau fără școală absolvită.

Tabelul nr. 8

Structura populației adulte, după nivelul de instruire, recensămintele din 1992 și 2002

– % –

Grupa de vârstă – ani –	Nivelul de instruire							
	superior		postliceal și de maiștri		secundar		primar	
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	1992	2002
Total	5,5	7,7	2,1	3,2	67,8	69,8	19,7	14,9
15–19	–	–	–	–	92,5	83,5	6,0	13,2
20–24	1,2	4,1	0,3	2,6	95,2	84,2	1,9	6,0
25–29	8,2	12,7	0,6	3,8	87,4	77,9	2,3	3,6
30–34	9,7	10,0	1,3	2,4	83,9	83,8	3,7	2,4
35–39	9,8	10,5	4,1	2,0	79,4	83,2	5,3	2,7
40–44	9,7	10,6	6,4	2,4	73,0	81,2	9,5	4,1
45–49	8,1	10,6	5,0	5,4	59,2	76,6	25,8	5,8
50–54	5,6	10,4	3,9	7,6	51,6	70,0	34,8	10,1
55–59	4,5	8,7	2,3	6,0	44,7	56,0	40,9	26,3
60–64	4,6	6,1	1,2	4,7	45,3	48,7	40,5	34,7
65 ani și peste*	7,0	4,6	1,2	1,7	59,8	39,3	51,8	40,4

*În 1992, au fost incluse și persoanele cu vârsta nedeclarată.

Sursa: Institutul Național de Statistică, 1994, 2003c.

Comparația între structura pe specialități, în cazul nivelului de instruire superior și postliceal și de maiștri, între datele ultimelor două recensăminte ne-ar putea aduce aspecte interesante privind proporția persoanelor adulte cu specializări în domeniul umanist și a celor în domeniul tehnic și ar putea spulbera impresia unei evoluții disproporționate a celor două. Sinteza rezultatelor ultimului recensământ, singura care a fost publicată, nu ne permite, deocamdată, această comparație.

Prima impresie, după o primă privire, este însă total greșită. Structura pe vârste a populației adulte, după nivelul de instruire, relevă evoluții îngrijorătoare. Scăderea ponderii adulților cu nivel de instruire, secundar din grupe inferioare de

vârstă (până la 35 de ani) și creșterea ponderii celor din grupele superioare de vârstă și evoluția inversă a celor cu nivel de instruire primar rezultă din jocul generațiilor. Generațiile adulte tinere în 1992 sunt acum cu 10 ani mai mari ca vârstă și acestea sunt generațiile cu nivel de instruire mai bun decât generațiile adulte tinere înregistrate la recensământul din 2002. În scurt timp, odată cu înaintarea mai mare în vârstă a generațiilor cu nivel de instruire mai bun, nivelul de instruire secundar va pierde ușoara creștere înregistrată în 2002 față de 1992 și chiar mai multe puncte în favoarea celor cu nivel de instruire primar. Fenomenul ce se petrece în procesul de instruire a populației are două laturi: pe de o parte, cei cu nivel de instruire secundar absolvit continuă și studiile universitare, pe de altă parte, cei descurajați din cauza costurilor, a condițiilor familiale, a raportului efort – posibilități de ocupare rămân din ce în ce mai mult cu nivelul de instruire primar, rezultând, pe ansamblu, o deteriorare a nivelului de instruire a populației adulte. Gradul de deteriorare a acestuia în cei 10 ani este alarmant.

Consecințele acestei evoluții dramatice sunt deosebit de negative, din punctul de vedere al caracteristicilor capitalului uman (al calității vieții, în general) ca sursă a dezvoltării economice și sociale viitoare și ca formator al viitoarelor generații de capital uman. În acest fel, evoluțiile negative pe termen scurt se vor dovedi chiar imposibil de recuperat, pe termen mediu și lung. Factorii interni și externi ce vor modela capitalul uman în anii ce vin vor acționa asupra unui stoc de capital uman mult schimbat față de cel așteptat și, poate, necesar dinamicii economice, așa cum va fi, de altfel, și rezultatul acestor influențe.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Comportamentul uman se adaptează, în mod logic, mediului de viață, în care contextul economic este primordial. Logica este simplă: ajustarea cheltuielilor la nivelul venitului, în încercarea de a găsi modalități de supraviețuire. Adaptarea este posibilă pe două căi: fie reducerea cheltuielilor până la un nivel încadrabil în cel al veniturilor, fie creșterea veniturilor prin schimbarea locului de muncă, deschiderea unei afaceri ș.a.

Într-un mediu economic total schimbat și incert, opțiunea imediată este prima variantă, prin reducerea cheltuielilor sau înghețarea lor. Se amână, în primul rând, acțiunile care ar însemna noi cheltuieli, ba chiar un nou flux de cheltuieli cum ar fi întemeierea unei familii, aducerea pe lume a unui copil. Dar se iau în considerare, pe cât este posibil, opțiuni care ar putea însemna un viitor flux de venituri: continuarea studiilor, încercarea unei afaceri ș.a. Dacă aceste acțiuni au rezultate, se reconsideră cele ce deschid fluxuri noi de cheltuieli. Aceasta este și varianta durabilă, pentru că îi permite gospodăriei, și implicit individului, un comportament flexibil.

Pe un termen foarte scurt și cu măsuri politice radicale și bruște, ce nu au fost însoțite de o gamă de oportunități, singura opțiune în strategia de adaptare a individului în acești ani de criză a fost prima. Multe gospodării au fost surprinse

de evenimente, pentru că, spre deosebire de structurile politicoeconomice, cele demografice au o evoluție mult mai lentă, deci sunt mai rigide la schimbare. De aceea, urmărind asigurarea unui venit regulat, pe măsura reducerii multor locuri de muncă, în special persoanele în vârstă de 45 de ani și peste, ca urmare a acțiunii unor norme legislative sau nu, s-au refugiat în statusul de pensionar cu venituri de supraviețuire.

Problemele ce privesc familia și interferența acesteia cu mediul economic sunt obiectul unor strategii permanente. Răspunzând restricțiilor de tot felul, majoritatea familiilor sunt mai mici. Peste jumătate din născuții vii din 2002 au fost de rangul I și, ca urmare, mărimea cea mai frecventă a unei familii este de trei persoane. Și deși mărimea familiei tinde către dimensiuni „minime”, tot mai mulți născuți-vii au mame casnice (54,9% dintre ei, în 2002). Și aceasta pentru că nu există sisteme de îngrijire a copiilor, a persoanelor în dificultate, în general. Nevoia asigurării unui venit la bătrânețe le face să intre sau să revină în activitate. Aceasta se întâmplă târziu, în jurul vârstei de 40 de ani, după ce copiii au intrat în adolescență.

Tinerii sunt afectați de disfuncțiile vieții economice în proporțiile cele mai mari. 60,8% dintre ei trăiesc în gospodării al căror venit mediu lunar reprezintă numai cca. 40% din venitul mediu lunar al unei gospodării și numai 64,5% din cel mediu de supraviețuire (Simion, 2003).

Îmbunătățirea situației demografice este, în primul rând, o problemă economică, atât timp cât orice opțiune se judecă în termeni de venit și pierderi. Când nivelul venitului reprezintă cauza stresului cotidian, renunțarea este prima regulă. Și la un nivel al venitului care permite gospodăriei și membrilor ei un comportament flexibil, acțiunile sunt judecate în aceeași termeni, dar luarea unei decizii care să constituie un nou flux de cheltuieli poate să nu mai fie așa stresantă. Dar creșterea venitului nu reprezintă un factor de creștere a natalității. Din contră, literatura de specialitate consacră o relație inversă între cele două. Însă creșterea venitului, dezvoltarea serviciilor fundamentale în societate și implicit îmbunătățirea calității vieții ar putea aduce așteptata scădere a mortalității și menținerea unui spor ușor pozitiv în creșterea populației. Acesta este obiectivul multor economii europene dezvoltate, ca fiind dinamica demografică favorabilă dezvoltării economice.

Pe de altă parte, există o dorință a românilor de a avea copii, așa cum au afirmat subiecții diferitelor sondaje. De aceea, e posibil ca într-un context economic îmbunătățit să asistăm la o redresare a natalității, sau cel puțin la o oprire a declinului, mai ales că, surprinzător, în condiții de criză a fost posibilă o relativă stabilitate a nivelului natalității între anii 1997–2000.

Venitul real tot mai redus, în majoritatea situațiilor, și creșterea incidenței sărăciei au adus în gospodării restricții de tot felul, care au deteriorat calitatea vieții, reducând durata medie a vieții.

O problemă ce ține, în primul rând, de dezvoltare economică este și cea a creșterii nivelului de instruire al populației. Tot nivelul venitului este determinant și

în majoritatea cazurilor de abandon școlar. Restricția economică este suficient de mare pentru a-i descuraja și pe cei pe care posibilitățile intelectuale i-ar califica pentru un nivel superior de instruire. Creșterea ponderii adulților tineri cu nivel de instruire primar este urmarea unui abandon școlar tot mai frecvent, iar consecințele acestei situații vor fi dintre cele mai grele. Din categoria populației cu nivel de instruire scăzut provin două treimi din persoanele asistate social.

Reducerea, chiar dispariția abandonului școlar din motive economice este o prioritate absolută, mai ales că orice întârziere înseamnă efecte negative considerabile, unele chiar imprevizibile și irecuperabile.

Amploarea câtorva consecințe se poate întrevădea pornind de la cele deja înregistrate.

Două treimi dintre persoanele adulte, cu un nivel al venitului de 64,5% din cel de supraviețuire, au nivel de instruire primar. Proporția scade cu peste 50 p. p. pentru cei cu nivel de instruire secundar și cu încă 15 p. p., pentru cei cu nivel de instruire terțiar. Proporțiile se schimbă semnificativ la un nivel al venitului mai mare cu 80 p. p. decât cel de supraviețuire. Dar în această categorie crește cu peste 10 p. p. și ponderea celor cu nivel de instruire terțiar. Pentru venituri în apropierea mediei pe economie este necesar cel puțin nivelul secundar de instruire. Vârșnicii, cu nivel de instruire primar în cea mai mare parte, trăiesc covârșitor în gospodării cu nivelul venitului sub cel de supraviețuire cu 35,5 p. p.

Probabilitatea de a găsi un aranjament de muncă ferm crește o dată cu creșterea nivelului de instruire: de la 32,7%, în cazul nivelului primar, la 64,2% pentru cel secundar și 90,2% pentru nivelul terțiar de instruire.

Reforma economică este în evoluție și economia nu oferă prea multe alternative. Strategiile de răspuns contextului economic pe care îl traversăm au putut fi adoptate în funcție de stadiul dezvoltării individului, care le-a permis sau nu adaptarea imediată. Mulți au fost surprinși de evoluția evenimentelor și se pot adapta doar prin a doua sau chiar a treia generație. Dar adaptarea va fi reușită sau nu, după cum au dobândit aptitudinile necesare competiției (între care, dobândirea unui nivel de instruire superior este primordială). Lipsa locurilor de muncă pentru adulți, actuali părinți este o constrângere pentru urmașii lor în competiția vieții, în care au pierdut startul. Aceștia vor forma categoria beneficiarilor de asistență socială; un plus evitabil la povara socială a activilor confrunțați cu povara greu evitabilă provenită din îmbătrânirea demografică.

Fina cunoaștere a stării demografice ar putea reprezenta cea mai bună evaluare a durabilității dezvoltării economice. Aceasta, pentru că interacțiunea economic – demografic este prezentă în toate stadiile dezvoltării individului. Constrângerile economice resimțite de individ, trebuie să fie tot atâtea obiective ale strategiilor și politicilor economice și sociale. Starea sistemului demografic poate fi indicatorul stadiului atins în dezvoltarea durabilă. Dimensiunii umane a acesteia trebuie să i se adreseze, în primul rând, orice strategie și/sau politică, pentru că starea și evoluția acesteia sunt foarte greu de îndreptat, rămănerile în urmă, greu

sau imposibil de recuperat, iar repercusiunile asupra celor trei dimensiuni ale dezvoltării durabile, de neîndreptat și cu influențe pe termen lung, îngreunând procesul dezvoltării durabile sau chiar blocând realizarea unor obiective guvernamentale.

BIBLIOGRAFIE

1. Ghețău, Vasile, *Rezultatele preliminare ale Recensământului populației și al locuințelor din 18 martie 2002. Șocul milionului*, „Populație & Societate”, anul V nr. 4, 2002.
2. Ghețău, Vasile, *Scăderea numărului populației și îmbătrânirea demografică – una din marile sfidări ale României la începutul secolului XXI*, „Populație & Societate”, supliment nr. 1, 2001.
3. Simion, Maria, *Evaluare a stadiului dezvoltării durabile în România. Perspectiva demografică*, ECONOMICA, I.R.L.I., anul XII nr. 3, 2003.
4. Institutul Național de Statistică, *Anuarul Demografic al României ediția 2001*, București, Institutul Național de Statistică, 2001a.
5. Institutul Național de Statistică, *Decedați în anul 2002*, București, Institutul Național de Statistică, 2003a.
6. Institutul Național de Statistică, *Mortalitatea în anul 2001*, București, Institutul Național de Statistică, 2002a.
7. Institutul Național de Statistică, *Născuți-vii în anul 2002*, București, Institutul Național de Statistică, 2003b; Institutul Național de Statistică, *Natalitatea în anul 2001*, București, Institutul Național de Statistică, 2002b.
8. Institutul Național de Statistică, *Populația pe municipii, orașe, comune și sexe la 1 ianuarie 2001*, București, Institutul Național de Statistică, 2001b.
9. Comisia Națională pentru Statistică, *Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992*, vol. I: *Populație – Structura demografică*, București, Comisia Națională pentru Statistică, 1994.
10. Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și al locuințelor 2002*, București, Institutul Național de Statistică, 2003c.
11. Institutul Național de Statistică, *Tabele de mortalitate pentru perioada 2000–2002*, București, Institutul Național de Statistică, 2003d.
12. Institutul Național de Statistică, *Tabele de mortalitate pentru perioada 1999–2001*, București, Institutul Național de Statistică, 2002c.
13. Fundația pentru o societate deschisă, oct. 2002, *Barometrul de opinie publică*, București, Fundația pentru o societate deschisă.
14. Council of Europe Publishing, dec. 2001, *Recent Demographic Developments in Europe 2001*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.